

**აფხაზეთისა და მისი მომიჯნავე მხარეების  
მეცნიერული კვლევის ამოცანები  
ზოგი მცდარი მოსაზრების კრიტიკული ანალიზის ფონზე**

**Challenges of the Scientific Investigation into Abkhazia  
and its Surrounding Territories:  
A Critical Analysis Perspective**

**თეიმურაზ გვანცელაძე**

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი  
საქართველო, თბილისი

**Teimuraz Gvantseladze**  
Sokhumi State University  
Georgia, Tbilisi

**ABSTRACT**

The present work provides a critical evaluation of the hypothesis put forward in the scientific study of Abkhazia, which has distorted the historical narrative of Abkhazia and its neighboring Georgian provinces, thereby fueling separatism.

In the examination of Abkhazia's history, both Georgian and Abkhaz scholars employ linguistic material as either an additional or fundamental source. However, regrettably, they often neglect the fact that linguistic analysis requires specific methodologies, and drawing false and sometimes unscientific conclusions based solely on superficial analysis, while disregarding recommended procedures, is not only unacceptable but also detrimental. Therefore, before utilizing the scholarly heritage of previous generations, it is imperative to ascertain the accuracy and validity of these ideas through linguistic methodology.

This study delves into the viewpoints of esteemed scholars such as N. Marr, I. Javakhishvili, and S. Janashia regarding the etymology of certain lexical units documented in Western Georgia from the perspective of modern linguistics. We challenge the Abkhazian and Circassian origins attributed to toponyms like Tskhumi, Pasisi, Chibati, Ancha, Kutatisi, Boboqvati, as well as hydronyms such as Gubazouli and Supsa, and the masculine name and surname Gubazi.

The specific hypothesis subjected to our critical analysis lacks a sound methodological foundation and requires linguistic substantiation. It is also evident that the claims made by Abkhaz separatists regarding the preexistence of various parts of Western Georgia (including Abkhazia, Samegrelo, Imereti, Racha, Guria, and Adjara) before the arrival of Georgians are unfounded.

საკვანძო სიტყვები: დასავლეთ საქართველოში ძველავხაზური ტოპონიმების არსებობის პრობლემა, დასავლეთ საქართველოში ჩერქეზული ტოპონიმების არსებობის პრობლემა, ქუთაისის ეტიმოლოგია, სუფსას ეტიმოლოგია, ბობოყვათის ეტიმოლოგია, გუბაზოულის ეტიმოლოგია, გუბაზის ეტიმოლოგია, ნიკო მარის ეტიმოლოგიების კრიტიკა.

Keywords: The problem of the existence of ancient Abkhazian toponyms in Western Georgia, the problem of the existence of Circassian toponyms in Western Georgia, the etymology of Kutaisi, the etymology of Supsa, the etymology of Bobokvati, the etymology of Gubazouli, the etymology of Gubazi; Criticism of Nico Mari etymologies.

ნაშრომში პირველად კრიტიკულად შეფასებული აფხაზეთის მეცნიერული კვლევის ის პრობლემები, რომლებიც ამახინჯებენ როგორც საკუთრივ აფხაზეთის, ისე მისი მეზობელი ქართული პროვინციების წარსულს და ხელს უშლიან მომავლის საქართველოში აფხაზეთის ღირსეულად რეინტეგრაციას. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ზოგი ავტორიტეტული მეცნიერის მიერ გამოთქმული იმ უარგუმენტო ჰიპოთეზების ობიექტურ და ახლებურ კრიტიკას, რომლებიც ისტორიას მცდარად წარმოაჩენენ. აქვე წარმოდგენილია ამ საკითხების ახლებურად დასაბუთების ცდა.

არსებობს სრული საფუძველი საიმისოდ, რომ განვაცხადოთ: საქართველოს ისტორიულ-ეთნოლოგიურ მხარეთა შორის აფხაზეთი ერთ-ერთი ღრმად შესწავლილი მხარეა: გამოქვეყნებულია უამრავი მაღალხარისხიანი მონოგრაფია და სტატია მისი ისტორიის სხვადასხვა პერიოდის შესახებ, აღწერილი და გაანალიზებულია აფსუათა ეთნიკური ისტორიისა და ქართულ-აფსუურ ურთიერთობათა, კულტურის ისტორიის სპექტრის მრავალი საკვანძო საკითხი. გამოკვლეულია მხარეში გაგრძელებული ქართველური და აფსუური სამეტყველო ერთეულები, ეთნოგრაფიული ჯგუფები, აფხაზური სიტყვიერი და მუსიკალური ფოლკლორი და მრავალი სხვა პრობლემა, მაგრამ თქმული სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მხარის კომპლექსური კვლევა იდეალურ დონეზეა და საკვლევი აღარაფერი რჩებოდეს. მეტიც შეიძლება ითქვას: ჰუმანიტარულ კვლევათა შედეგებში იშვიათია საკითხები, რომელთა შესახებაც ქართველ და აფსუა მეცნიერებს საზიაროპოზიცია აქვთ. არის პრობლემები, რომლებიც აფსუა მეცნიერებს არ აინტერესებთ, ქართველები კი საჭიროზე ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ... მაგალითად, თითქმის არ არის კრიტიკულად შეფასებული აფხაზეთის ისტორიული წარსულის წყაროთმცოდნეობითი მხარე – ბევრია უსაბუთო განცხადებები და მითოლოგიზებული დასკვნები ძველი, ახალი და უახლესი ისტორიის შესახებ, რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში აფსუური სეპარატიზმის წისქვილზე ასხამს წყალს, მაგრამ მათი გადასინჯვის მცდელობებს ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავს.

ბუნებრივია, გაყალბებული ისტორიის ნაცვლად ნამდვილის დადგენა-დაზუსტება, წერილობით ისტორიულ წყაროთა ახლებური ანალიზი, აქამდე უცნობი დეტალების გარკვევა და სამეცნიერო მიმოქცევაში დამკვიდრება, დაუსაბუთებელი მოსაზრებების ერთხელ და სამუდამოდ უკუგდება, სამეცნიერო სიახლეთა ფართო საზოგადოებაში გავრცელება, უპირველეს ყოვლისა, ისტორიკოსთა, ეთნოლოგთა და არქეოლოგთა გადაუდებელი საქმეა, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ამ მიმართულებით წარმოებული კვლევების საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან სათანადოდ, ღირსეულად დაფინანსება, ახალ მიგნებათა და დებულებათა გავრცელების უზრუნველყოფა არა მარტო ქართულ ენაზე, არამედ ინგლისურად, რუსულად, თურქულად და სხვა ენებზე თარგმნისა და გასაჯაროების ფინანსური ხელშეწყობა.

აფხაზეთის ისტორიის კვლევის დროს როგორც ქართველი, ისე აფსუა მკვლევრები დამატებითი და უმთავრესი წყაროს სახით ხშირად იყენებენ ენობრივ მასალას: გეოგრაფიულ სახელებს (ქორონიმებს, ოიკონიმებს, ჰიდრონიმებს...), ეთნონიმებს, პირსახელებს, გვარებს და სხვათ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ისტორიკოსთა, ეთნოლოგთა და არქეოლოგთა უმრავლესობას ავიწყდება, რომ ყოველი სიტყვის ანალიზს თავისი წესები და მეთოდები აქვს და მათ გამოუყენებლად, მხოლოდ ზედაპირული, ზერელე მიდგომის საფუძველზე გამოთქმული დასკვნები სპეციალისტთათვის სრულიად მიუღებელი, მცდარი და ზოგჯერ ანტიმეცნიერული, ან მავნეც კი არის. ამიტომ წინა თაობების მკვლევართა მემკვიდრეობის გამოყენება-ციტირებამდე აუცილებელია შემოწმდეს, ლინგვისტური კვლევის მეთოდოლოგიის გათვალისწინებით რამდენად გამართული და მისაღებია წინა თაობების მეცნიერთა მიერ ენობრივ ფაქტებზე დამყარებული მოსაზრებები. ისინი ხომ გამოთქმული იყო 50, 80, 100 და მეტი წლის წინ, როცა სამეცნიერო კვლევის დონე ახლანდელთან შედარებით ბევრად უფრო დაბალი იყო, მწირი იყო საკვლევი მასალაც, ბევრი წყარო ჯერ კიდევ ელოდა მიგნებასა და კვლევას. არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ წინა თაობების მეცნიერთა შრომა უნდა დაფასდეს, მაგრამ ობიექტურადაც უნდა შეფასდეს. ქვემოთ ჩვენ სწორედ თანამედროვე ენათმეცნიერების პოზიციიდან მიმოვიხილავთ წინა თაობების რამდენიმე სახელოვანი მეცნიერის მიერ დაშვებულ შეცდომებს და შევეცდებით ახლებური კონკრეტული დასკვნების გამოტანას.

დავიწყებთ აკად. ნიკო მარის ზოგი მოსაზრების კრიტიკით. ეს მეცნიერი უკვე აღიარებული მკვლევარი იყო, როცა 1912 წელს პირველად ჩამოვიდა სანქტ-პეტერბურგიდან აფხაზეთში, რამდენიმე დღე დაჰყო აქ და იმავე წელს გამოაქვეყნა პირველი აფხაზოლოგიური ნაშრომი. მასში მეცნიერმა გამოთქვა არა მარტო წმინდა ლინგვისტური, არამედ შორს მიმავალი ისტორიულ-ეთნოლოგიური თვალსაზრისებიც, რომლებიც, სამწუხაროდ, არ არის სათანადოდ დასაბუთებული, მაგრამ ფართოდ არის გავრცელებული როგორც აფხაზ, ისე ქართველ მეცნიერთა შორისაც.

მაგალითად, ნ. მარი სერიოზული ანალიზისა და არგუმენტირების გარეშე მიიჩნევდა ქართულ ენას მეგრულ-ჭანურ-სვანურთან ერთად სემიტურ ენათა მონათესავედ. ამ ენათა გავრცელების გეოგრაფიული დაცილების ასახსნელად მან მოიფიქრა ჰიპოთეზა, რომ დასავლეთ საქართველოს მიწაზე თავდაპირველად ბინადრობდნენ აფხაზ-ჩერქეზთა, აღმოსავლეთ საქართველოში კი ჩეჩენ-ინგუშ-ლეკთა წინაპრები, ხოლო ქართველთა წინაპრები ცხოვრობდნენ უფრო სამხრეთით, სემიტების მეზობლად. მოგვიანებით ამ საკითხს ნ. მარმა განმაზოგადებელი ნაშრომიც უძღვნა, რომელშიც ძნელია რაციონალური მარცვლის პოვნა (ვრცლად იხ.: Mapp 1916: 1379-1408), მაგრამ, რაოდენ უცნაურიც უნდა იყოს, ეს ყოვლად უსაბუთო „მიგრაციის თეორია“ ძალზე პოპულარული გახდა ქართველ და აფხაზ მკვლევართა უმრავლესობაში და გამზიარებელნი არც დღეს აკლია. სამწუხაროდ, ნ. მარის ამ ტიპის ნაშრომები მაშინვე გადაიქცა აფხაზური სეპარატიზმის უმთავრეს „სამეცნიერო საძირკველად“. თქმული რომ ლიტონ განცხადებად არ ჩაგვეთვალოს, აქვე გავანალიზებთ მეცნიერის ზოგი ისტორიულ-ეთნოლოგიურად მნიშვნელოვან ვარაუდს.

ერთგან ნ. მარი ეხება ქალაქ სოხუმის სახელწოდებებს. ჩანს, მისთვის უცნობი იყო, რომ ამ ქალაქის აფსუური სახელი აყია (გამოითქმის აყვა) აფხაზურად ნიშნავს „დამყაყებულ წყალს“, ხოლო სახელი ცხუმი სვანურია და რცხილის სახელს წარმოადგენს, ანუ აფსუური და ქართული სახელები ერთმანეთთან არანაირ კავშირში არ არიან. ავტორი ამ სიტყვას შლიდა ასე: ა-ყ-ა და საჭიროდაც არ თვლიდა, განემარტა, რას წარმოადგენენ თავკიდურა და ბოლოკიდურა ხმოვნები. მისი აზრით, აყვა სიტყვისათვის უნდა აღვადგინოთ მისი „წინა საფეხური“ \*სყუ, რომელიც თურმე უნდა ჩავთვალოთ \*ჰყუ ფორმისაგან მომდინარედ და ეს იმ მიზნით, რათა აყვა თავის წინაპრებიანად გავაიგივოთ ცხუმი სახელთან, ეს უკანასკნელი კი მივიჩნიოთ \*სყუმ ანდა \*შყუმ [თუ \*შკუმ – თ.გ.] წინარეფორმებიდან ერთ-ერთისაგან მომდინარედ (Mapp 1938: 28). არც აქ ასაბუთებდა ნ. მარი იმას, თუ რა მიზეზით აღადგენდა \*სყუმ/\*შყუმ-ს, ან რატომ აიგივებდა ერთმანეთთან აყვა-სა და ცხუმი-ს, რომლებსაც რეალურად არცერთი ბგერა არ აკავშირებს! ამგვარი „ანალიზი“ მეორეკურსელ ფილოლოგსაც კი არ ეკადრება, არამცთუ სახელოვან მეცნიერს. აქ არა მარტო არცერთი მოსაზრება არ არის დასაბუთებული, არამედ მე-16 საუკუნეში ოსმალურ თურქულში ფონეტიკურად სახეცვლილი, ქართული ცხუმი-ისაგან მომდინარე სუხუმ ფორმაც კი ერთ-ერთი წინარევიანტის საფუძვლადაა გამოცხადებული...

სხვა მაგალითი: ძველბერძნულ წყაროებში მდინარე რიონისა (და ზღვისპირა ქალაქის – ფოთის) სახელად დადასტურებული ფასის-ის შესახებ ნ. მარი წერდა (მოგვყავს ჩვენეული თარგმანი): „მდინარე რიონის ბერძნულმა Φασε ან Φασε სახელწოდებამ შემოინახა მოწმობა, როცა ეს მდინარე მიედინებოდა არა იმერთა (ივერთა), არამედ ფას-ების, ანუ აფხაზთა ტომის გავლით“ (მარი 1938: 48). იქვე ავტორი აცხადებდა: „უსლარიც ასევე უშვებდა მდინარის Φασე დასახელების ნათესაობას ეთნიკურ აზასგ ტერმინთან

და ა.შ., მაგრამ ის [უსლარი – თ.გ.] ჩქარობდა წარმოედგინა ეტიმოლოგია აფხაზური „წყალი“ სიტყვის ბზ ნაირსახეობასთან თანაჟღერადობიდან ამოსვლით“ (Mapp 1938: 48). იქვე ამავე მოსაზრების სამტკიცებლად ნ. მარი ფასის მთის სახელს უყოყმანოდ აკავშირებდა აფსილ-აფშილთა ტომისა და აფხაზთა აღმნიშვნელ აფსუა სახელებთან, მაგრამ არც ეს ეტიმოლოგიის მცდელობაა დასაბუთებული, ვინაიდან: 1. აფსილ- ფუძე პირველად იხსენიება ლათინურ წყაროში მხოლოდ ახ.წ. I საუკუნეში; 2. აფხაზურ ენაზე წყალს ბზ- ძირი არ აღნიშნავს; 3. მართალია, მთის ფასი სახელი აშკარად კავშირში ჩანს მდინარისა და ქალაქის ფასის სახელთან, მაგრამ ფასისი აფსილთა მოხსენიებამდე ბევრად უფრო ადრე სახელდება კოლხების მიწაზე ბერძნულ წყაროებში, კოლხები კი აფსუები არ ყოფილან; 4. რატომ უნდა ვეძიოთ კოლხური ქალაქისა და მდინარის სახელწოდებათა ეტიმოლოგია საეჭვო „ეტიმოლოგიების“ საფუძველზე აფსურ ენაზე, როცა ქართულ ნიადაგზე მთის, მდინარისა და ქალაქის სახელების ახსნა მაინც არ უნდა იყოს საძნელო: ბერძნ. ფასის < ქართ. ფას-ის-ი < ფას-ის წყალი, ან მეგრ. ფას-იშ-ი წყარი, ანდა სვან. ფას-იშ ლიც, ხოლო ფას- ძირის რაობა მხოლოდ ქართველურ ნიადაგზეა უპრიანი და არა აფსურზე, მით უმეტეს, როცა თვით ნ. მარი უსაბუთოდ და უსისტემოდ ერთ ტაფაზე აქცევდა უამრავ ფორმას, რომლებშიც მონაწილეობენ ფონემები ფ, ბ, ს, შ, ზ, ძ, ჯ და ა.შ. საბოლოოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ნ. მარმა ვერ დაასაბუთა აფხაზეთიდან მოშორებით, დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეებში აფსუათა ბინადრობა უძველესი დროიდან.

ნ.მარიზოგჯერისეიყოსაკუთარიიდეითგატაცებული,რომ თვითონაც ქმნიდა ფაქტებს. მაგალითად, იგი აცხადებდა, ახ. წ. V-VI საუკუნეთა ეგრისის მეფეების – გუბაზ I-ისა და გუბაზ II-ის სახელიც აფსურიაო. მისი სიტყვით, ამას თურმე ადასტურებს პირსახელის შემადგენლობაში აფხაზური გვარების მაწარმოებელი -ბა სუფიქსის არსებობა, ხოლო ბოლოკიდურა ზ ბგერა ქართული მაგვარსახელებელი -ძე სუფიქსის გამარტივებული ვარიანტი ყოფილა: ე ხმოვანი მოკვეცილა, ხოლო ძ ბგერა ზ ბგერად გადაქცეულა. ნ. მარი აღადგენდა „პირველად“, „აფსურ“ \*გუ-ბა „გულიძე“ გვარს და დაასკვნიდა: გუბა გვარი გაქართულდა და მივიღეთ გუბაძე ფორმა, რომელიც ქართულ მატრიანებში დასტურდებაო (Mapp 1938: 57), მაგრამ სინამდვილეში გუბაძე არცერთ მატრიანეში არ გვხვდება – ნ. მარმა სასურველი ფაქტი თვითონვე შეთხზა. მისი აზრით, ახ. წ. V-VI საუკუნეებამდე გვარი გუბაზ-ი უკვე ქართველთა შორის პირსახელადაც ქცეულა, ხოლო ამ გვარის მქონე ნააფხაზარი ქართველები კვლავ გააფსუებულან და თითქოს ამას გვიდასტურებს ზზიფელ აფხაზთა შორის გავრცელებული რეალური გვარი გუბაზ. ნ. მარს ამ კონტექსტში მოჰგონებია გურიაში, კერძოდ, ამჟამინდელ ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტში არსებული მდინარე გუბაზოულის // გუბაზეულის სახელიც, რომელიც „უტყუარი საბუთი“ ყოფილა გურიის მიწაზე ოდესღაც აფსუების ბინადრობისა (იქვე: 57-58). გარდა სიყალბის რეალურად გასაღების მცდელობისა, ნ. მარს არ

გაუთვალისწინებია ზოგი მნიშვნელოვანი გარემოებაც: 1. აფსუათა შორის სუფიქსიანი თუ უსუფიქსო გვარსახელების არსებობა ახ. წ. V საუკუნემდე წარმოუდგენელია იმ მიზეზის გამო, რომ რეალურად უძველესი აფსუური გვარები დასტურდება მხოლოდ გვიან შუა საუკუნეებში, ხოლო 1867 წლის მუჰაჯირთა სიებიდან ჩანს, რომ -ბა დაბოლოებით გვართა გაფორმება ამ წლისათვის ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული; 2. აფხაზთა შორის ამჟამად გავრცელებული გვარი გუბაზ და ქართველებში ცნობილი პირსახელი გუბაზ-ი რეალურად მართლაც ერთი და იგივეა და მას საფუძვლად უდევს მეგრულ მეტყველებაში დღემდე გავრცელებული სიტყვები: გუბაზ-უ-ა „ლალბა, სილადე“ (ქაჯაია 2001: 410) და ზედსართავი სახელი გუბაზ-ი „ლალი“. ამ და სხვა გარემოებათა გათვალისწინებით, სრულიად ცხადია, რომ ახლანდელ აფხაზთა წინაპრების ცხოვრება გურიის მიწაზე ნ. მარმა ამ სახელთა ზერელე და მიკერძოებული „ეტიმოლოგიზებით“ ვერ დაამტკიცა (ვრცლად იხ.: გვანცელაძე 2008: 8-11).

ნ. მარი ზოგჯერ ყოველგვარი მსჯელობის გარეშე აფსუურად აცხადებდა აფხაზეთიდან მოშორებით მდებარე გეოგრაფიულ ობიექტთა დასახელებებს. მაგალითად, თურმე აფსუური ყოფილა სოფელ ჩიბათის სახელი გურიაში (ლანჩხუთის მუნიცი.), რომელსაც საფუძვლად სდებია „აფხაზური სიტყვა“ ჩი-ბა, ხოლო კლარჯეთში მდებარე მონასტრის (და სოფლის) სახელი ან-ჩა თურმე აფსუურად ნიშნავს „ზეცის დედას“ (მარი 1938: 58), სინამდვილეში აფსუურ ენაში არც სიტყვა ჩიბა არსებობს და არც ანჩა. ბუნებრივია, მეთოდოლოგიისა და ენობრივი ფაქტებისადმი ამგვარი უკადრისი მიდგომით ყველაფერი შეგიძლია „დაამტკიცო“ და ნ. მარმაც „წარმატებით დაასაბუთა“ ქალაქ ქუთაისის სახელის „აფსუურობაც“. იგი წერდა (თარგმანი ჩვენია):

„...უმნიშვნელო არ უნდა იყოს ამჟამად წარმოქმნილი შესაძლებლობა, აფხაზური ენის მასალებით განიმარტოს ბერძნების მიერ არგონავტთა თქმულებებთან დაკავშირებული ზოგი ტერმინი და, უპირველეს ყოვლისა, კოლხთა ქვეყანაში მეფის რეზიდენციის სახელი Κύτα. მას დიდხანს აიგივებდნენ ქუთაისთან ფაზის-რიონზე; არსებული ქართული სახელი ქუთ-ა-ის-ი არა მარტო ნათესაობითი ბრუნვის -ის ნიშნით წარმოადგენს გაქართულებულ სახეობას, არამედ -ათ სუფიქსითაც არის ძველქართული ქუთ-ათ-ის-ი სახეობა, აქედან [მოდის - თ.გ.] ჯერ კიდევ პროკოპისეული [იგულისხმება VI ს. ბიზანტიელი ჟამთააღმწერელი პროკოპი კესარიელი - თ.გ.] Κουταριδίων; რაც შეეხება ქუთ, ან ქუთა ფუძეს, ქართულად ის არაფერს ნიშნავს, აფხაზურად კი ის სწორედაც ადგილის დასახელების ფორმაა, ვინაიდან ამგვარი [სიტყვები - თ.გ.] აფხაზურში სხვათა შორის იწარმოება -თა სუფიქსის დახმარებით. მეტიც, ძალიან შესაძლებელია, რომ ქუთა // Κύτα არსებითად [გეოგრაფიული] დასახელება კი არა, საზოგადო სახელიც იყოს და ადგილობრივ ენაზე აღნიშნავდეს „სოფელს“, „ქალაქს“, ან რაიმე მსგავსს. და, მართლაც, აფხაზურად ქუთა (ა-ქუთა) ნიშნავს „სოფელს“ (Mapp 1938: 72-73).

ნ. მარი არ ცდებოდა იმაში, რომ ამჟამად აფსურს ენაზე სიტყვა ა-ქეთა მართლაც ნიშნავს „სოფელს“ (მისთვის ცნობილი არ იყო, რომ იგივე მნიშვნელობა აქვს აბაზურად ქეთ ვარიანტსაც), მაგრამ ეს სიტყვა სრულებითაც არ არის აფსურსი და ნასესხებია აფსურსშიც და აბაზურშიც თურქული ენიდან, სადაც ქეთა-ს მრავალი მნიშვნელობიდან „უბანი“-ს სემანტიკაც მოეპოვება (Баскаков 1977: 545), რაც მეტად ახლოსაა „სოფლის“ მნიშვნელობასთან. რაც მთავარია, თურქებთან კონტაქტი აფხაზებს არ ჰქონიათ XVI საუკუნემდე – ოსმალებმა პირველად აფხაზეთში XVI საუკუნის 70-იან წლებში ილაშქრეს, ევროპის ერთ-ერთ უძველეს ქართულ ქალაქს კი თუნდაც პროკოპი კესარიელის დროიდან უკვე ერქვა ქართული სახელი ქუთათისი, შდრ.: Κουτατίου-ον ფორმა, რომელსაც ნ. მარიც იცნობდა და რომელიც მთლიანად შეიცავდა ძველქართულ ქუთათისი ფორმას სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ჩათვლით.

მიგვაჩნია, რომ ქუთათის-ის ეტიმოლოგიზება მხოლოდ ქართველურ ნიადაგზეა შესაძლებელი: მისი ძირია სამეგრელოში დღემდე გავრცელებული მამაკაცის პირსახელი ქუთა (ღლონტი 1986: 209), რომელიც წარსულში უფრო ფართო არეალშიც ყოფილა გავრცელებული – იგი დასტურდება გალის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნახინგუს საფარფალიოს უბანში არსებული ქუთაშ ჭყონი „ქუთას მუხა“ მიკროტოპონიმის შემადგენლობაშიც (მიკროტოპონიმის პარალელური ვარიანტია: ჟინიშ გითახვამური „უზენაესის გამონალოცი“) (ცხადია 2011: 229). იგივე ქუთა პირსახელი უდევს საფუძვლად აჭარაში, შუახევის მუნიციპალიტეტში შემავალი სოფლის ქუთა-ურ-ი „ქუთას კუთვნილი“ სახელწოდებასაც.

ზემოთ განხილული დაუსაბუთებელი დასკვნების მსგავსი მოსაზრებანი გამოთქმულია ზოგი სხვა ცნობილი მეცნიერის მიერაც. განვიხილავთ ორ ტიპურ მაგალითს:

მიიჩნეოდა, თითქოსდა ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ბობოყვათის სახელი (ისევე, როგორც ყვა მარცვლიანი სხვა ტოპონიმები: მალთაყვა, აჭყვა, ჯურუყვეთი...) ჩერქეზული წარმომავლობის სახელია, რაკი ყვა-ს უკავშირებდნენ ყაზარდოულ ყვ „ხევი; დეღე; ხრამი“ სიტყვას (ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია...). სამწუხაროდ, ამ მოსაზრების ავტორ მეცნიერებს არ განუმარტავთ, თუ როგორ იხსნება ყაზარდოულად ტოპონიმების დანარჩენი ნაწილები: ბობო-, მალთა-, აჭ-, ჯურუ- და დაბოლოება თ. ეს კი იმის მაუწყებელია, რომ ამ სიტყვების ეტიმოლოგია დღემდე დადგენილი არ არის. ჩვენ ძიება წარვმართეთ ქართველური ენობრივი კონტინუუმისაკენ. გაირკვა, რომ მარტვილისა და ტყიბულის მუნიციპალიტეტებში დღემდე არსებობს ორი სოფელი აბსოლუტურად იდენტური ბობოთი სახელწოდებით. გარდა ამისა, სამეგრელოშივე, ჩხოროწყუს რაიონში 1963 წელს შეკრებილ პირსახელებში დასტურდება მამაკაცისა და ქალის პირსახელი ბობო (ღლონტი 1986: 91, 261), შეგვხვედრია ბობუა-ს (< \*ბობო-ა) გვარის მქონე გალეელი ქართველებიც. იგივე გვარი ბობუა ბეჭდურ გამოცემაშიც იხსენიება (Сагария 1983: 331).

ამ მონაცემების მიხედვით უდავოა, რომ ბოზოთი და ბოზოყვათი რეალურად არსებულ ერთსა და იმავე ბოზო პირსახელს შეიცავენ, ყვა ელემენტი კი, როგორც მ. ჩუხუამ გაარკვია, მეგრულში ყმა სიტყვის ფონეტიკური ვარიანტია (ყ თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში მ ბგერა იძლევა ვ ფონემას), შესაბამისად, ბოზო-ყვა ისეთივე წარმოებისაა, როგორც ვაშა-ყმა (შდრ., ვაშაყმაძე), კეჭა-ყმა (შდრ. კეჭაყმაძე)... (ჩუხუა 2011: 227-228), მალა-ყმა (შდრ., მალაყმაძე). რაც შეეხება ბოზოყვათ-ის თ ელემენტს, იგი ან საერთო ქართველური ნართანიათი მრავლობითი რიცხვის ნიშანია (შდრ., ოიკონიმები: ჟინო-თ-ა, ლაგვან-თ-ა, გოგოლაურ-თ-ა, მუხა-თ-წყარო, წარბას-თ-უბანი, გორ-თ-უბანი, კობალ-თ-ა, ჯავახ-თ-ა, კალო-თ-ა, მოლი-თ-ი, ბაზო-თ-ი, მუხა-თ-ი, ტობა-თ-ი, მამა-თ-ი, კოკა-თ-ი, გრიგალ-ა-თ-ი...), ანდა მეგრულში გავრცელებული თი „ოჯახი, სახლი, სახლკარი“, რომელიც ტოპონიმებში გამოხატავს გვარის საბინადროს (ქაჯაია 2002: 46) ან პიროვნების შთამომავალთა დასახლების ადგილს (შდრ.: კახა-თი, თეკლა-თი, კვარია-თ-ი, აბედა-თი, მახა-თი...).

ამრიგად, დასკვნა ერთია: ტოპონიმი ბოზო-ყვა-თი სრულებით არანაირ კავშირში არ უნდა იყოს ჩერქეზულ ენასთან.

გურიის მდინარისა და სოფლის სახელი სუფსა ს. ჯანაშიამ ჩერქეზულ სახელად მიიჩნია, ხოლო ივ. ჯავახიშვილმა დაუკავშირა ლეონტი ლულიეს მიერ ადიღეში ჩაწერილ მდინარის სუფ სახელსა და წყლის, მდინარის აღმნიშვნელ ჩერქეზულ ფსგ სიტყვას (ჯავახიშვილი 1950: 44; ჯანაშია 1959: 117-123). სამწუხაროდ, ივ. ჯავახიშვილს ლ. ლულიეს ჩანაწერზე დაყრდნობამ მცდარი დასკვნა გამოატანინა: მართალია, რუსულ ენაზე Сyp ეწოდება ადიღეში მდებარე კაზაკთა სტანიცასა და ტყეს, ხოლო მდინარეს რუსულადვე ჰქვია Сурхис, მაგრამ ადიღელი ენათმეცნიერის ყასიმ მერეტუკოვის ცნობით, ამ ობიექტების ადიღური სახელები ფონეტიკურად საკმაოდ დაცილებულია რუსული ფორმებისაგან: სტანიცა და ტყე ადიღურად იწოდება როგორც ს'ფგ [ადიღურად: Ш'ჟუ], ხოლო მდინარეს ჰქვია ფსგს' [Пс'ჟს'ჟ] „კეთილი მდინარე“ (მერეტუკოვი 1990: 182). რაც მთავარია, მდინარის სახელის სისინ-შიშინა ლაბიალიზებული ს' ფონემა აკუსტიკურ-პერცეფციულად წ'ჟ // ჰ'ჟ // შ'ჟ კომპლექსებთან უფრო ახლოსაა, ვიდრე სადა ს ბგერასთან და იგი ქართულ ენაზე სუ მარცვლით არ გადმოვიდოდა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ჩერქეზული ფსგს' ჰიდრონიმის კომპონენტთა თანმიმდევრობაა არსებითი სახელი + ზედსართავი, ხოლო სუფსა ჰიდრონიმში „კომპონენტთა“ მიმდევრობა საპირისპიროა.

დასკვნა აქაც იგივეა: ჰიდრონიმი და ოიკონიმი სუფსა არ უკავშირდება ჩერქეზულ ენას. ჩვენი აზრით, ეს ჰიდრონიმი ქართულია და უნდა უკავშირდებოდეს სურების მთების, ასევე სოფლების: ზემო სურების, თავსურების, ქვემო სურებისა და შუა სურების სახელებს და მიღებული ჩანს ასეთი ცვლილებების შედეგად: სურების წყალი > \*სურებისა > \*სურბსა > \*სურფსა > სუფსა.



ამრიგად, ჩვენ მიერ ზემოთ კრიტიკულად განხილული კონკრეტული ენობრივი და ისტორიულ-ეთნოლოგიური მოსაზრებები არ ემყარება სწორ მეთოდოლოგიას და არ არის ლინგვისტურად დასაბუთებული. ცხადია ისიც, რომ არანაირი სამეცნიერო საფუძვლები არ მოეპოვება აფსუა სეპარატისტთა პრეტენზიებს დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა მხარეში (აფხაზეთში, სამეგრელოში, იმერეთში, რაჭაში, გურიაში, აჭარაში...) მათი შორეული წინაპრების ოდინდელი ბინადრობის შესახებ.

#### დამოწმებული ლიტერატურა

- გვანცელაძე 2008: გვანცელაძე თ., აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები. თბილისი, 2008.
- ქაჯაია 2001: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I. თბილისი, 2001.
- ქაჯაია 2002: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II. თბილისი, 2002.
- ღლონტი 1986: ღლონტი ა., ქართველური საკუთარი სახელები. თბილისი, 1986.
- ჩუბუა 2011: ჩუბუა მ., -ყვა დაბოლოების გენეზისისათვის ქართველურ გვარებში. კრებ. ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი, II. ბათუმი, 2011.
- ცხადაია 2011: ცხადაია პ., უძველესი რწმენა-წარმოდგენების ამსახველი ზოგი ტოპონიმი სამეგრელოსა და სამურზაყანოში. კრებ. ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი, II. ბათუმი, 2011.
- ჯავახიშვილი 1950: ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბილისი, 1950.
- ჯანაშია 1959: ჯანაშია ს., შრომები, ტ. III. თბილისი, 1959.
- Баскаков 1977: Баскаков А.Н., Турецко-русский словарь. Москва, 1977.
- Март 1916: Март Н., К истории передвижения яфетических народов с юга на север Кавказа. – Известия Императорской Академии Наук. Петроград, 1916.
- Март 1938: Март Н.Я., О языке и истории абхазов. Москва-Ленинград, 1938.
- Меретуков 1990: Меретуков К.Х., Адыгейский топонимический словарь. Москва, 1990.
- Сагария 1983: Сагария Б., История Абхазской АССР (1917-1937). Сухуми, 1983.